ROMSKI IN SINTSKI GLASBENIKI IN GLASBENICE V SEVERNI SLOVENIJI
Branje vzdolž in nasproti arhivskih virov

Izvirni znanstveni članek | 1. 01
Datum prejema 5. 1. 2026

Izvleček: Avtor v prispevku z analizo arhivskega gradiva iz Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU (terenski zvezki in zapisniki) ter iz Arhiva Republike Slovenije (dovolilnice za glasbeno izvajanje ter policijski zapisniki in poročila) preučuje raznovrstne kompleksnosti, povezane z zgodovinsko obravnavo romskih in sintskih glasbenikov in glasbenic iz severne Slovenije. Ob tem obravnava predvsem preseganje družbeno določenih meja in binarnosti v interakcijah med romskim/sintskim in neromskim/nesintskim prebivalstvom, mestom in podeželjem, slovenskimi romskimi in sintskimi regijami ter romskimi/sintskimi ženskimi in moškimi (glasbenimi) dejavnostmi.

Ključne besede: romska in sintska glasba in kultura v severni Sloveniji, zgodovinska etnomuzikologija, manjšine, medetnični odnosi, glasba in spol, interakcije med mestom in podeželjem

Abstract: In this article, I discuss various complexities related to the historical understanding of Romani and Sinti musicians in north Slovenia, employing an analysis of archival documents from the Institute of Ethnomusicology ZRC SAZU, Ljubljana (fieldnote records) and the Archive of the Republic of Slovenia, Ljubljana (music performance licences and police reports). The study therefore challenges and extends its perspective beyond the socially constructed boundaries and binaries in terms of interactions between Romani/Sinti and non-Romani/non-Sinti populations, urban and rural areas, Slovenian Romani and Sinti regions, and the Romani/Sinti female and male (musical) activities.

Keywords: Romani and Sinti music and culture in north Slovenia, historical ethnomusicology, music and minorities, interethnic relations, music and gender, urban-rural relations

Uvod

Zgodnjega marca leta 1932 so Milana in Cecilijo Rajhard, oba stara 21 let in doma iz Krope na Gorenjskem, skupaj z njunim leto in pol starim otrokom v vasi Dobrava pri Konjicah aretirali žandarji iz Konjic. Kot je obrazloženo v zapisniku žandarmerije z dne 2. 3. 1932, ju je »patrola zasačila, ko sta od hiše do hiše igrala, brez da bi si poprej izposlovala tozadevno dovoljenje pri tam. sreskem načelstvu« (AS 68: šk. 1932, PE 7258). V nadaljevanju zapisnika je osvetljeno tudi celotno ozadje dogodka:

> Posestnik Ložak Franc iz Škalc štev. 2 izpove, da sta zgoraj navedena dne 1. 3. 1932 prišla k njegovi [hiši] in pri njemu igrala, zakar jima je Ložak dal kruha in mošt[a]. Nadalje je tudi Rajhard Milan dne 2. 3. 1932 prišel k hiši Režabek v Dobravi pri Konjicah ter tam igral. Rajhard Milan in Cecilija tozadevno zaslišana priznata, da sta pred enim tednom prišla iz Slovenjgradca [sic] preko Vitanja v srez Konjice–Zreče ter da sta med potjo igrala po raznih hišah ter da se na ta način preživljata. [D]a si nista izposlovala pri tam. načelstvu predhodnega dovoljenja, se pa opravičujeta s tem, da njima ni bilo znano, da bi to morala storiti takoj, ko sta prekoračila granico tuk. sreza. (AS 68: šk. 1932, PE 7258)

Kot je razvidno iz zapisnika in prilog, sta imela Milan in Cecilija Rajhard ob času prijetja sicer veljavno enoletno dovoljenje iz leta 1931 za igranje na »godbo na lok« (na drugem mestu piše za »gitaro«), in to ne samo za njuno domačo občino (Kropo), ampak tudi za celo Dravsko banovino (»izvzemši mesta Ljubljana, Maribor, Celje, Ptuj, Novo mesto, Jesenice, Kranj, Kamnik, Tržič in Kočevje ter vsa zdravilišča in letovišča«). Po zakonu pa bi morala Rajharda vseeno pridobiti potrdila za igranje v vsaki občini posebej. Na njuni dovolilnici so bili tako odtisnjeni žigi iz krajev, kjer sta že igrala in potovala, odkar sta pridobila dovolilnico: Kranj (25. 8. 1931, izvzemši mesta Kranj in Tržič), Škofja Loka (27. 8., za dva dneva), Logatec (2. 9., za 14 dni), Ljubljana (od 16. 9. do 16. 10.), Kočevje (2. 10.), Radovljica (31. 10.; samo za občino Bohinjska Bistrica) in Slovenj Gradec (19. 1. 1932).

Na podlagi teh etnografsko relativno bogatih arhivskih podatkov, ohranjenih na njuni dovolilnici in priloženem policijskem zapisniku, je mogoče priti do precej pomembnih ugotovitev. Prvič, spoznamo se z osnovnimi informacijami o Milanu in Ceciliji Rajhard – starostjo, krajem bivanja, etnično pripadnostjo (označena sta kot »cigana«, vendar lahko po priimku sklepamo, da sta bila Sinta – glej Štrukelj 2004: 55)[1], poklicem, gmotnim stanjem (»brez

1 Vsi Romi in/ali Sinti, omenjeni v tem članku, so v obravnavani arhivski dokumentaciji navedeni kot »cigani« (običajno z malo začetnico), vendar je glede na njihove priimke in obstoječo literaturo očitno, da so mnogi od njih pripadali skupnosti Sintov (Štrukelj 2004: 55; DiRicchardi-Muzga 2011; Ocvirk 2013). To velja za vse priimke glasbenikov in glasbenic v tem članku, razen za priimke Baranja, Brajdič, Eremita, Horvat, Huber, Hudorovec in Rak (ter za tiste, ki so omenjeni kot Neromi). Sinti so Romom sorodna etnična skupnost, ki se je v 15. stoletju naselila v Nemčiji in se kasneje razširila tudi po nekaterih sosednjih deželah, vključno z Avstrijo in Slovenijo (Halwachs 2005: 147–152).

* David Verbuč, docent etnomuzikologije, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za muzikologijo; david.verbuc@ff.uni-lj.si.

premoženja«) in vero (»r. k.« ali rimokatoliška) – ter z območjem njunega delovanja (onkraj njune domovne občine in regije). Drugič, vidimo lahko njun vzorec gibanja (pozno poleti in jeseni potujeta večinoma po Gorenjski z enim obiskom Dolenjske, prezimita v domači občini, v novem letu se odpravita na Koroško in Štajersko). Tretjič, izvemo tudi precej o njunem načinu preživljanja z glasbo (igrata od hiše do hiše, večinoma na podeželju in v manjših mestih, pogostoma v zameno za hrano, pijačo in verjetno prenočišče, kar kaže tudi na vzpostavljene vzajemne odnose med romskim/sintskim in neromskim/nesintskim prebivalstvom; ženske igrajo in potujejo z moškimi). In četrtič, priča smo restriktivnim in rasističnim zakonom, praksam in diskurzom s strani države in represivnih organov do Romov in Sintov (preprečevanje in omejevanje gibanja in opravljanja potujočih poklicev, preprečevanje igranja v mestih, zdraviliščih in letoviščih, opazke in predsodki o nezmožnosti »poštenega preživljanja«) (Studen 2015; Zalar 2024; Verbuč 2026c).

Na podlagi tega in drugih arhivskih virov, ki jih obravnavam v članku, razvijem tezo o kompleksnostih romske in sintske glasbe in kulture v severni Sloveniji (in širše), s čimer ponudim nekatere pomembne znanstvene ugotovitve, ki presegajo binarne in druge reduktivne omejitve pri raziskovanju glasbe in kulture Romov in Sintov v Sloveniji (tj. glede na odnose med Romi in Neromi, mestom in podeželjem, slovenskimi romskimi in/ali sintskimi regijami ter ženskami in moškimi).

Teorija in metodologija

Temeljna usmeritev pričujoče razprave v kompleksnosti in protislovja ter v preseganje binarno usmerjenega pojmovanja glasbenih in družbenih razmerij med romskim in neromskim prebivalstvom se teoretsko naslanja na trditev Elizabeth Tauber, ki pravi, da

> je treba razlikovati med različnimi ravnmi analize, da bi lahko natančno preučili dejanske odnose med ljudmi. V naše raziskave v Evropi moramo vključiti lokalne realnosti, katerih kategorije pogostoma presegajo ustaljene evro-ameriške dihotomije […] opozicijskih odnosov med Romi in Neromi, na katere pogosto vplivajo državne klasifikacije. (Tauber 2019: 71)

Skozi zgodovino se je v Evropi namreč oblikoval pogled na Rome kot na Druge, ki naj bi bili diametralno nasprotni Nam v smislu družbeno ustvarjenih binarnih nasprotij med Romi in Neromi, izraženih v domnevnih razlikah med čustvi in razumom, naravo in kulturo, neredom in redom, umazanostjo in čistostjo ter divjaštvom in civiliziranostjo (Van de Port 1998; Jezernik 2006; Repič 2006: 208; Silverman 2012: 253; Mlakar 2019: 148). Tovrsten opozicijski pogled, ki škodljivo vpliva na življenja Romov in celotno družbo, se ustvarja in krepi tudi skozi znanost, in to ne samo s še vedno občasnim vztrajanjem pri esencialističnih predstavah o Romih (Janko Spreizer 2002; Matache 2016), ampak tudi s pretiranim osredotočanjem na negativna družbena razmerja med Romi in Neromi. Tovrstne raznolike skupnosti so posledično obravnavane kot nasprotujoče si, ločene in antagonistične, pri čemer pa pogostoma ostajajo prezrte – ali omenjene zgolj na kratko – druge oblike družbenih odnosov, ki se prav tako odvijajo med njimi, na primer v obliki medsebojnega razumevanja, solidarnosti, vzajemnosti in afekta.

Zgodovina družbenih odnosov med obema skupinama je sicer polna negativnih odnosov izključevanja in nasilja nad Romi, vendar so vedno obstajale tudi linije medsebojne povezanosti in podobnosti, ki jih je prav tako treba raziskovati ter tako preprečevati in izpodbijati z znanostjo okrepljena ter družbeno in zgodovinsko vzpostavljena diskurzivna in materialna nasprotja med romskim in neromskim prebivalstvom. Ob tem pa je hkrati pomembno, da ostanemo pozorni na kompleksnosti in protislovja, povezana z neenakomerno dinamiko moči med obema skupinama, ki se pogostoma pojavljajo in vztrajajo vzporedno z manifestacijami bolj pozitivnih družbenih interakcij med njima (Verbuč 2026b).

Sicer pa v tem članku poleg omenjenih kompleksnosti in protislovij, povezanih z razmerji med romskim/sintskim in neromskim/nesintskim prebivalstvom, preučujem tudi nekatere druge oblike kompleksnosti in protislovij, ki se nanašajo na preseganje družbeno določenih dojemanj meja med mestom in podeželjem, med slovenskimi romskimi/sintskimi regijami ter med romskimi/sintskimi ženskimi in moškimi dejavnostmi.

Prvič, v članku ponudim vpogled v zgodovinsko vlogo romskih in sintskih glasbenikov in glasbenic pri glasbenem in kulturnem povezovanju meščanskega in podeželskega okolja v Sloveniji, kar je sicer v slovenski etnomuzikologiji in glasbeni folkloristiki zapostavljeno raziskovalno področje (Muršič 1999; Kozorog 2012; Klobčar 2022; Verderber 2024; Verbuč 2026a, 2026c). Drugič, prevprašujem prepričanja o strogem ločevanju med slovenskimi regijami, kjer živijo Romi ali Sinti. Slovensko romsko prebivalstvo se tako običajno deli predvsem na dolenjske Rome, prekmurske Rome in gorenjske Sinte ter na novo priseljene Rome, ki živijo večinoma v večjih mestih (Janko Spreizer 2002, 2004: 204; Štrukelj 2004: 26). Nasprotno pa izsledki moje raziskave kažejo na precejšnjo zgodovinsko medsebojno povezanost med omenjenimi regijami in romskimi/sintskimi skupinami, pa tudi na pomembno prisotnost Romov in Sintov v severni Sloveniji, ki običajno ni omenjano kot območje z večjo zgodovinsko ali sodobno prisotnostjo romskih ali sintskih skupin (Štrukelj 2004: 26; RS 2023). Tako lahko glede na popis prebivalstva iz leta 2002 v severni Sloveniji najdemo le 45 oseb, ki se opredeljujejo kot Romi, od skupno

3.246 Romov v celotni Sloveniji (SURS 2002).[2] Tudi med letoma 1948 in 1954 je bilo na območju severne Slovenije (v krajih Celje, Mozirje, Slovenj Gradec in Šoštanj) registriranih le 27 Romov (ali Sintov) od skupno 4.369 v celotni Sloveniji (Studen 2015: 182). Po podatkih, ki jih predstavljam spodaj, je bila njihova zgodovinska prisotnost na tem področju precej večja. V svojem raziskovanju sem se najprej osredotočil na regiji Šaleške in Zgornje Savinjske doline, od koder tudi sam izhajam, vendar sem potem raziskavo razširil tudi na vsa sosednja območja severne Slovenije (in širše), s katerimi so se povezovali romski in sintski glasbeniki in glasbenice iz omenjenih dveh dolin (Verbuč 2025, 2026b, 2026c). Tretjič, v Sloveniji je pogosto prepričanje, da romski moški igrajo na glasbila, Rominje pa pojejo (Vörös 1986 po Horvat – Muc 2024: 18–19), čeprav Pavla Štrukelj na kratko omeni tudi zgodovinsko prisotnost sintskih glasbenic (instrumentalistk) in pri tem našteje pet zgodovinskih primerov Sintic z Gorenjske: Ano Reihard, Elisabeto Reichard, Elizabeto Rajhard, Justino Reichard in Mario Reichard (Štrukelj 2004: 227–230). Podobno se v knjigi Jožeka Horvata – Muca (2024) o romskih muzikantih v Prekmurju med okoli 220 navedenimi romskimi glasbeniki in glasbenicami iz preteklosti in sedanjosti pojavi zgolj sedem Rominj: Margit [sic] (violina, harmonika), Nina Brasseur (vokal), Emilija (Mila) Horvat (violina), Marija (Mery) Horvat (vokal), Nataša Kostić (vokal, violina) in Iris Žilič (violina). Nasprotno pa moja raziskava pokaže, da je bila vloga romskih in sintskih glasbenic (instrumentalistk) v severni Sloveniji in verjetno tudi širše v preteklosti precej večja, kot kažejo zgornji viri. Pri vseh teh ugotovitvah se v članku metodološko naslanjam predvsem na dve vrsti arhivskih virov, in sicer v prvem, analitičnem delu članka na podatke iz arhiva Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU (terenski zvezki in zapisniki), v drugem delu članka pa na arhivsko gradivo iz Arhiva Republike Slovenije (dovolilnice za glasbeno izvajanje in ostale potujoče dejavnosti iz obdobja med letoma 1919 in 1941 ter policijski zapisniki in poročila iz obdobij 1919–1941 in 1945–1969).[3] V sicer redkih primerih so bile dovolilnicam priložene tudi fotografije – nekaj med njimi jih za vizualno-intimen zgodovinski vpogled dodajam spodaj.

Analiza omenjenih arhivskih virov v prispevku tako temelji na konceptu zgodovinske antropologinje Ann Laure Stoler, ki govori o branju (analizi) »vzdolž« in »nasproti« arhivsko vzpostavljenih ustaljenih prepričanj in praks (v angl. izvirniku *along* in *against the grain*; Stoler 2008: 47–53). Branje »vzdolž« arhivskih diskurzov in struktur tako omogoči preučevanje delovanja institucionalnih mrež moči, ki se odražajo skozi sledi arhivske dokumentacije – v tem primeru torej tistih institucij, ki so ključno vplivale na družbene in glasbene dejavnosti Romov in Sintov v Sloveniji. Branje v »nasprotni« smeri arhivskih namenov pa omogoča raziskovalni vpogled v področja življenja in delovanja Romov in Sintov, ki so v arhivski in birokratski dokumentaciji sicer sekundarna, zatirana ali prikrita.

Terenski zvezki in zapisniki v arhivu Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU

Slovenski glasbeni folkloristi, ki so bili večinoma povezani z Glasbenonarodopisnim inštitutom ZRC SAZU v Ljubljani (v nadaljevanju GNI), so se pri svojem raziskovanju, usmerjenem v oblikovanje nacionalne identitete, omejevali predvsem na raziskovanje slovenske večinske etnične skupnosti (t. i. metodološki nacionalizem) (Jezernik 2013: 128–131; Pisk 2013). Tako se praviloma niso posvečali obravnavi zgodovinskih in tradicionalnih oblik glasbenih interakcij med Romi in Neromi na slovenskem podeželju (za pregled znanstvene literature o manjšinskih in romskih glasbah na Slovenskem glej uvodnik pričujoče številke revije).[4] Zmaga Kumer (sicer dolgoletna in redna sodelavka GNI) je sicer v svojo knjigo *Slovenska ljudska glasbila in godci* vključila tudi odstavek o cimbalah (1983: 74), v katerem navaja, da so glasbilo običajno igrali le romski glasbeniki, in ne »Slovenci« (kar pomeni neromski Slovenci). V istem odstavku omeni tudi prekmurske »bande«, ki so običajno vključevale cimbale, vendar ne navede, ali so bile te glasbene skupine sestavljene izključno iz Romov oziroma ali so mogoče pri katerih od njih igrali tudi Neromi (kar je verjetno). Kumer ob tej svoji sicer zelo kratki omembi romskih glasbenikov torej ustvarja nejasen vtis, da sta romska in neromska glasba in kultura na slovenskem podeželju obstajali v obliki dveh ločenih glasbenih in družbenih svetov. To pa se zdi tudi precej splošno prepričanje med slovenskimi folkloristi in etnomuzikologi (Kuret 1989: 24), kar sem v osebnih pogovorih z dvema slovenskima folkloristoma oz. etnomuzikologoma (obeh opravljenih leta 2025) zaznal tudi sam. Pri tem pa sem prepričan, da se je tudi Zmaga Kumer zavedala, da so na slovenskem podeželju obstajali tudi tradicionalni odnosi, ko so presegali prepričanja o tovrstnem binarnem ločevanju med obema omenjenima skupinama. Ko sem preiskal vse terenske zvezke in zapiske, shranjene v arhivu GNI (med njimi 66 ročno napisanih terenskih zvezkov v obliki datotek PDF ter 1.343 posameznih terenskih zapisnikov v obliki dokumentov Word), sem med njimi namreč naletel na devet primerov koledovanja Romov za neromsko podeželsko prebivalstvo, pet omemb pri-

2 Po neuradnih podatkih živi v Sloveniji med 7.000 in 12.000 Romov (Fajfar 2020).

3 Za več o metodoloških vprašanjih, povezanih z mojim raziskovanjem romskih in sintskih glasbenikov in glasbenic v severni Sloveniji, glej Verbuč 2025.

4 Kot izjemo lahko navedem Miro Omerzel - Terlep (kasneje Omerzel - Mirit), sicer ne sodelavko GNI, ki je tovrstne interakcije na kratko omenila v nekaterih svojih publikacijah (Omerzel - Terlep 1984: 12).

merov instrumentalne glasbe, ki so jo za neromsko podeželsko prebivalstvo izvajali Romi, pet primerov mešanih (romskih-neromskih) podeželskih zasedb ter pet omemb pesmi ali melodij, ki so se jih Neromi naučili od romskih pevcev ali glasbenikov (Verbuč 2026d). Vsega skupaj sem tako v terenskih zvezkih in zapisnikih raziskovalcev GNI našel zabeleženih 24 primerov različnih oblik glasbenih interakcij med Romi in Neromi na slovenskem podeželju (tudi v zamejstvu) v obdobju med letoma 1958 in 2022. Večina (18) primerov omenjenih glasbeno-družbenih interakcij prihaja iz vzhodne Slovenije (Prekmurje in vzhodna Štajerska, vključno s petimi primeri iz Porabja na Madžarskem), nekateri pa tudi iz drugih delov Slovenije (dva iz Primorske ter po en primer iz Gorenjske, Notranjske, zahodne Štajerske in avstrijske Koroške) (Verbuč 2026d).

Od zgoraj omenjenih primerov so štirje vključeni v terenske zvezke Zmage Kumer, shranjene v arhivu GNI. Eden od zapisov iz leta 1972 omenja romske glasbenike iz Šalovcev v Prekmurju, ki so igrali na *füde* (harmonike), gosli in žveglo (Verbuč 2026d; GNI ZK 2 1972: 50). Drugi primer iz leta 1976 vključuje naslednji povzetek intervjuja s Pavlo Štular (roj. Peternelj), hčerko gostilničarja iz Krope na Gorenjskem:

> V Kropi bili tudi Cigani, vsi imeli tudi domovinsko pravico; in v Kamni Gorici. So prihajali na Jesenice in v Radovljico. Igrali so citre in gosli in peli zraven. Igrali so polke, valcerje (štajriša ne, pač pa [so te izvajali] domači godci, neki mož je s tremi plesal štajeriš), zibnšrit, špicpolko (so žugali), šuštarpolko. Enega se spominja, ime mu je bilo Held, ker je bil obdolžen, da je nekoga ubil, so ga v Novem Mestu obesili. Ljudem je bilo hudo zanj, lep je bil. Pozneje se je izkazalo, da je bil nedolžen. (Verbuč 2026d; GNI ZK 4 1976: 39–40)

Kljub pričujočim zapisom v terenskih zvezkih in zapisnikih nobeden od teh dveh primerov romske ali sintske instrumentalne glasbe ni omenjen tudi v knjigi Zmage Kumer (1983) o slovenskih ljudskih glasbilih in godcih. Druga dva primera iz zapiskov iste avtorice pa se nanašata na petje in koledovanje Romov iz vzhodne Slovenije (iz let 1970 in 1989), vendar tudi tadva v njenih objavah o ljudskem koledovanju v Sloveniji nista omenjena (Kumer 1996: 34–37). Tudi trije primeri koledovanja Romov, ki so jih v terenske zvezke zapisali drugi sodelavci GNI pred letom 1996 (vsi iz leta 1958; glej GNI TZ 5 1958: 22; GNI TZ 6 1958: 3, 17; Verbuč 2026d), niso vključeni v zgoraj omenjeno izdajo.

Pri tem je treba omeniti tudi, da so raziskovalci in raziskovalke iz GNI na informacije o zgoraj omenjenih 24 primerih glasbeno-družbenih interakcij med romskim in neromskim prebivalstvom na slovenskem podeželju verjetno naleteli po naključju, saj so jim njihovi sogovorniki in sogovornice na terenu te informacije omenjali le na kratko in mimogrede, v arhiviranih terenskih zapiskih pa tudi ni opaznih nobenih znakov, da bi svojim sogovornikom in sogovornicam na terenu kdaj postavljali kakšna konkretna vprašanja na temo glasbe Romov (ali Sintov) na Slovenskem (in v slovenskem zamejstvu). Ob tem lahko domnevamo, da je v preteklosti na slovenskem podeželju verjetno obstajalo veliko več primerov glasbeno-družbenih interakcij med Romi in Neromi, ki jih raziskovalci iz GNI niso uspeli zabeležili, ker o njih običajno tudi niso spraševali svojih sogovornikov in sogovornic na terenu. O veliko večjem številu tovrstnih glasbeno-družbenih interakcij, ki so bile sicer prisotne na terenu, vendar niso bile vključene tudi v terenske zapise (ali objave) sodelavcev in sodelavk GNI, pa lahko sklepamo tudi na podlagi številnih drugih zabeleženih in objavljenih primerov glasbeno-družbenih interakcij med Romi in Neromi na slovenskem podeželju, ki so sicer prisotni v nekaterih drugih znanstvenih virih (Omerzel Terlep 1984: 12; Štrukelj 2004: 107, 230–231; Horvat 2024: 18–24, 31–37), dodatno pa to potrjujejo tudi izsledki moje raziskave (Verbuč 2026b).

Z branjem »vzdolž« in »nasproti« arhivskim praksam in naključjem ter »nasproti« publicističnemu molku sodelavcev in sodelavk iz GNI lahko hkrati pridemo do zaključkov o prisotnosti romsko-neromskih glasbeno-družbenih interakcij na slovenskem podeželju, kljub temu, da slednje v arhivih in znanstvenih objavah pogosto niso omenjene (Bille, Hastrup in Sørensen 2010; Verbuč 2025), s tem pa se obenem seznanjamo tudi s preteklimi praksami molka in moči znanstvenih institucij.

Dokumenti v Arhivu Republike Slovenije

Glasbene in druge dovolilnice v Arhivu Republike Slovenije

Pri arhivskem raziskovanju romskih in sintskih glasbenikov in glasbenic iz severne Slovenije v Arhivu Republike Slovenije (od tu dalje ARS) se opiram predvsem na dve vrsti virov: dovolilnice za glasbeno izvajanje in ostale potujoče dejavnosti iz obdobja med letoma 1919 in 1941 (139 dovolilnic in 18 drugih dokumentov) ter policijske zapisnike in poročila iz obdobij 1919–1941 (devet zapisnikov) in 1945–1969 (osem poročil).

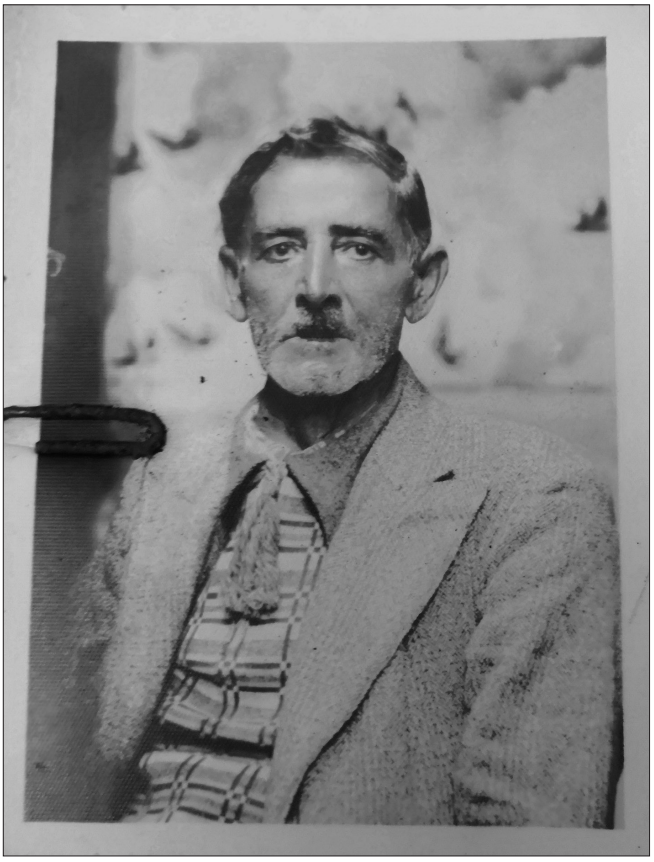
Pri prvem tipu virov sem pregledal 52 škatel z dovolilnicami za območje Slovenije (Dravska banovina) med letoma 1919 in 1941 (AS 68: šk. 1919–1941), kar pomeni približno 5–6 metrov dokumentacije. V tej obsežni zbirki dokumentov sem našel 113 dovolilnic za izvajanje glasbe in ostale potujoče dejavnosti (predvsem za vrtiljake in potujoče kinematografe), ki so pripadale Romom ali Sintom iz severne Slovenije, ob tem pa še 26 dodatnih romskih ali sintskih dovolilnic iz drugih regij, republik in držav (predvsem iz Gorenjske in Prekmurja ter nekaj iz Avstrije, Hrvaške in Srbije) ter 18 drugih vrst dokumentov, povezanih z dovolilnicami (normativni spisi in podobno).

Omenjenih 113 dovolilnic iz severne Slovenije je pripadalo 63 Romom ali Sintom (ena oseba je lahko imela več

dovolilnic; vsi pa so na dovolilnicah označeni le kot »Cigani«), ki so bili domovinsko pristojni v občine iz severne Slovenije (med njimi 54 moških in 9 žensk), dodatnih 60 oseb pa je bilo pripisanih k dovolilnicam kot glasbeni ali druge vrste sopotniki ali sopotnice z imetniki dovoljenj. Na dovolilnicah iz severne Slovenije je torej omenjenih skupno 123 oseb iz desetih različnih romskih/sintskih družin (med njimi dva Neroma), ki so živele, potovale in nastopale v severni Sloveniji v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno (v oklepajih dodajam kraje ali občine bivanja oz. pristojnosti, kot so navedeni na dovolilnicah): Eremita (Zgornja in Spodnja Savinjska dolina), Gartner (Šentjanž nad Vinsko Goro, Šaleška dolina), Held (Gorenjska / Koroška), Huber (Šaleška / Spodnja Savinjska dolina), Müller (Črna na Koroškem), Pestner (Marija Gradec pri Laškem, Spodnja Savinjska dolina), Rak (Sv. Krištof pri Laškem, Spodnja Savinjska dolina), Roj (Mozirje in Nazarje v Zgornji Savinjski dolini / Črna na Koroškem), Rosenfeld (Bizeljsko, Posavje) in Seger (Braslovče, Spodnja Savinjska dolina). Od tega je na dovolilnicah skupno 72 moških in 51 žensk (vseh imensko identificiranih),[5] kar pomeni, da je na dovolilnicah razmerje med obema spoloma 59 % moških in 41 % žensk.

Po romskih ali sintskih družinah se tako na dovolilnicah pojavljajo naslednje glasbenice (njihova števila dodana v oklepajih): Gartner (14),[6] Roj (10), Rajhard (8),[7] Held (4), Breščak (3), Rak (3), Huber (2), Müller (2), Rosenfeld (2), Eremita (1),[8] Pestner (1) in Seger (1). V večini primerov so omenjene glasbenice verjetno tudi instrumentalistke (pri vseh dovolilnicah so navedena glasbila), le v nekaj primerih pa je na dovolilnicah navedeno tudi »petje«, vendar običajno ni jasno, komu (po spolu ali imensko) pripada ta vloga v zasedbi.

Med vsemi lastniki dovolilnic jih je 55 povezanih z glasbeno dejavnostjo (samo glasba ali v kombinaciji z vrtiljakom/streliščem/potujočim kinematografom), ostalih osem pa z neglasbeno dejavnostjo (samo vrtiljak ali kombinacija vrtiljak/strelišče/potujoči kinematograf). Večina dodanih oseb na dovolilnicah (skupno 123) je glasbenikov ali glasbenic. Samo dve ženski sta na dovolilnicah navedeni kot lastnici vrtiljakov, ne pa tudi kot glasbenici, pri moških pa so taki samo trije. Na dovolilnicah je torej navedenih 69 glasbenikov in 49 glasbenic (v približno enakem razmerju med spoloma, 59 % – 41 %). Od vseh imetnikov dovolilnic (glasbenih in neglasbenih) jih je imelo 18 tudi dovoljenja za vrtiljak (ali v kombinaciji vrtiljak/strelišče/potujoči kinematograf), vsi iz družin Eremita, Müller, Pestner in Roj (med njimi so razen posameznikov iz družine Eremita vsi Sinti). Od ostalih dejavnosti, dodanih k dovolilnicam za vrtiljake (tudi v kombinaciji z glasbo), jih je 11 za strelišča in štiri za potujoče kinematografe – imetniki slednjih so bili Luka Müller (Slika 1), Albert Pestner, August Pestner ter Josip Roj.[9] Nekaj dovolilnic Ivana Pestnerja pa poleg dovoljenja za »godbo na lok« in vrtiljak vključuje še »laterno magico«, gugalnico, »variete« in marionetne predstave (AS 68: šk. 1940, PE 28626) (Slika 2).

Slika 1: Luka Müller iz Črne na Koroškem (AS 68: šk. 1941, PE 12731).

Pri glasbenih dovolilnicah, ki sem jih našel v ARS, je zanimivo pogledati tudi vrste glasbenih zasedb. Med njimi je 21 solističnih (glasbeniki na njih so se sicer lahko povezo-

5 Na dovolilnice so sicer občasno dodane še poimensko neidentificirane osebe (»žena«, »osem mož«), vendar teh nisem vključil v statistiko glede na spol, medtem ko sem v mojem drugem članku (2025) pri številkah in statistiki glede na spol štel tudi poimensko neidentificirane osebe.

6 Ena od navedenih glasbenic iz družine Gartner je tudi Cecilija Gartner, ki je bila sicer v javnosti (če gre za isto Cecilijo) prepoznana kot »znana ciganska godbenica« – ob njeni smrti leta 1929 so se poročila z njenega pogreba pojavila vsaj v petih slovenskih časnikih (B. n. a. 1929a: 2, 1929b: 4, 1929c: 5, 1929d: 5, 1929e: 2).

7 Glasbenic iz družine Rajhard je bilo verjetno še več, vendar nisem uspel pregledati vseh dovolilnic z imenom Rajhard (predstavniki omenjene družine večinoma prihajajo z Gorenjske, pri mojem delu pa sem se večinoma osredotočal na štajerski in koroški del severne Slovenije).

8 Za Ano Eremita, poročeno s Francem Eremita, sicer piše, da je »Čehinja«.

9 Vloga Romov in/ali Sintov pri zgodnji slovenski kinematografiji je v zgodovinopisju sicer spregledana (prim. Traven, Nedič in Šimenc 1992).

Slika 2: Ivan Pestner iz Ljubljane (AS 68: šk. 1940, PE 28626).

vali tudi z drugimi zasedbami), tri solistične z vrtiljaki, 14 jih vsebuje kombinacijo družin z otroki, 13 zakonske ali romantične pare ter šest večje družinske ali meddružinske romske/sintske zasedbe. Na nekaj dovolilnicah pa sta k Romom iz severne Slovenije dodana še dva neromska glasbenika: Rudolf Pajtnar iz Črne na Koroškem (sicer pristojen v Begunje), ki je na eni dovolilnici naveden skupaj z Maksimiljanom Rakom iz Sv. Krištofa pri Laškem (citre) in na drugi s sedmimi »cigani [sic] iz Koroškega« (»godba na lok in pihala«), ter Anton Vovk s Tolstega vrha pri Mislinji, ki je več let potoval in igral skupaj z Alojzijo Gartner iz Šentjanža nad Vinsko Goro (skupaj sta igrala na citre in kitaro, dovolilnice iz obdobja 1927–1930). Sicer pa se trije dodatni neromski glasbeniki (in sicer Josip Jarni, Karol Čičeri ter Ladislav Šipoš) pojavijo tudi na dovolilnicah glasbenikov iz romskih družin Baranja in Horvat iz Murske Sobote (AS 68: šk. 1939, PE 12114; AS 68: šk. 1923, PE 14862). Pri nekaterih dovolilnicah za kinematografe, ki so jih posedovali člani družin Pestner in Roj, pa so kot njihovi sodelavci dodani tudi neromski kinooperaterji.

Na glasbenih dovolilnicah so navedena naslednja glasbila (v oklepaju je dodano število navedb): »godba na lok« (31; to so verjetno predvsem glasbila na lok, na primer violine, vendar so uradniki občasno k tej kategoriji dodajali tudi ostala strunska glasbila), citre (21), kitara (12), violina (11), harmonika (5), lajna (4), bas (1), tamburica (1), harfa (1), enkrat »godba na lok in pihala« (Pajtnar), enkrat »streichorkester« (Henrik Roj z družino) ter dvakrat »salonski orkester« (na eni vodja Karol Pestner, na drugi August Müller; na slednji so navedena glasbila godba na lok/violina, havajska kitara, čelo in glasovir ter člani August Müller, Janez Müller, Roman Roj in Edvard Branter – glej AS 68: šk. 1938, PE 27280).

Na podlagi vseh statističnih podatkov iz dovolilnic, ki jih analiziram, je mogoče sklepati naslednje: prvič, število glasbenih in drugih dovolilnic ter oseb, navedenih na njih, priča o večji zgodovinski prisotnosti Romov in Sintov v severni Sloveniji (med njimi mnogih glasbenikov in glasbenic), kot je bilo do sedaj opaziti v nekaterih drugih zgoraj omenjenih virih (samo romskih/sintskih glasbenikov in glasbenic na dovolilnicah je skorajda trikrat več, kot kaže število opredeljenih Romov na popisu prebivalstva iz leta 2002, torej 121 : 45); drugič, na podlagi podatkov iz dovolilnic lahko sklepamo tudi o veliki vlogi žensk/glasbenic/instrumentalistk med njimi; tretjič, opazna je tudi precejšnja raznolikost zasedb glede na glasbila in v nekaterih primerih glasbene stile (ter tudi glede na druge dejavnosti, vključno z vrtiljaki in kinematografi); četrtič, sklepamo lahko tudi o precej pomembni vlogi družine pri potovanju in igranju Romov in Sintov v severni Sloveniji in širše; petič, iz omenjenih podatkov lahko razberemo tudi pogost pojav večstranskosti poklicev in ekonomskih dejavnosti Romov in Sintov na omenjenem področju (tj. povezovanje glasbenih z drugimi ekonomskimi dejavnostmi – glej Verbuč 2026c); šestič, zaključimo lahko tudi, da je bila med skupinami Romov in Sintov iz severne Slovenije prisotna specializacija po dejavnostih in da so pri tem nekatere sintske družine skoraj v celoti obvladovale določene dejavnosti (prim. Piasere 1999: 289; Prempain 2022) – predvsem so med lastniki vrtiljakov in kinematografov številni predstavniki iz sintskih družin Müller, Pestner in Roj, ki pa so hkrati dejavni tudi pri izvajanju »salonske« glasbe. Družine in zasedbe so bile tudi precej ekskluzivne glede etničnega mešanja zunaj romskih skupnosti (zgolj nekaj mešanih zasedb z Neromi).

Prostorski vidiki glasbenega izvajanja in družbenega povezovanja Romov in Sintov iz severne Slovenije glede na dovolilnice iz ARS

Med prostori za izvajanje glasbe je na dovolilnicah včasih omenjeno igranje od hiše do hiše ali po gostilnah, v zgolj nekaj primerih pa so navedeni tudi bolj konkretni prostori, kot so ljubljanski velesejem (Josip Roj; AS 68: šk. 1941, PE 851), restavracija Zvezda v Ljubljani (Karol Pestner in Fran Roi za leti 1920 in 1923; AS 68: šk. 1923, PE 25930; AS 68: šk. 1930, PE 17969) ali kavarne oz. restavracije Leon, Jadran, Mencinger in Zvezda v Ljubljani (Ivan Pestner; AS 68: šk. 1940, PE 28626; prim. Lah 1935; Pečnik

2017; Verbuč 2026c) (Slika 2).[10] Romi so imeli sicer otežen dostop do igranja v mestih, še posebej v Ljubljani (ter v zdraviliščih in letoviščih), ker so oblasti, ki so bile zadolžene za izdajanje dovolilnic, običajno menile, da njihova »ciganska« godba »za tukajšnje področje ni primerna« (AS 68: šk. 1933, PE 18035). Romski in sintski glasbeniki in glasbenice so se v svojih prošnjah za dovolilnice tudi večkrat pritoževali glede tovrstne prostorske diskriminacije in ob tem prosili, naj jim oblasti poleg dovolilnic za provinco in manjša mesta dodelijo tudi dovolilnice za večja mesta ter zdravilišča in letovišča, po drugi strani pa so občasno omenjali tudi slab zaslužek na podeželju. Tako je, na primer, Leopold Seger iz Braslovč v svoji prošnji za dovolilnico iz leta 1937 izrazil naslednje:

> Ker so iz dovolilnice izvzeti srezi Logatec, Škofja Loka, Radovljica, Kranj in Ljubljana ter mesta Ljubljana, Maribor, Celje ter vsa zdravilišča in letovišča, mi preostane za izvrševanje svojega poklica tako majhen delokrog, da mi bo nemogoče preskrbeti si v tem ozkem krogu zaslužek za preživljanje sebe in svoje družine. Zato ponižno prosim, da bi se črtalo vsaj nekaj izvzetih srezov, tako da bi [mi] bila omogočena eksistenca v teh že itak tako težkih časih. (AS 68: šk. 1938, PE 20636)

Podobno se je Seger pritožil v svoji prošnji za dovolilnico že leta 1930, v kateri je kot utemeljitev prošnje za dodelitev dovoljenja za večja mesta napisal, da mu »godba na lok v dovoljenih mi krajih ne more nuditi dovolj zaslužka za preživljanje mene, moje žene in treh nedoletnih otrok, kajti na deželi ne najdem dovolj razumevanja za godbo«, pri tem pa je dodal še, da ni »imel nikdar nikakega prigovora od policijskih ali političnih oblasti ter stoji tudi moje sviranje na primerni umetniški ravni« (AS 68: šk. 1938, PE 20636; AS 68: šk. 1941, PE 851; Verbuč 2026c).

Na vseh njegovih dovolilnicah, ki sem jih našel v arhivu (izdane med letoma 1930 in 1938), so mu bila vedno izvzeta večja mesta, kot sta Ljubljana in Maribor, sicer pa sam v eni od svojih prošenj iz leta 1935 pravi, da je imel v preteklosti dovoljenja še za mesti Celje in Ptuj. Poveden pa je tudi odgovor žandarmerije na njegovo prošnjo za vključitev večjih mest (Ljubljane in Maribora) iz leta 1933: »Vrnjeno s poročilom, da je prosilec nestalnega bivališča, njegovo kapelo je smatrati ciganske in po načinu izvajanja za mesto neprimerno« (AS 68: šk. 1938, PE 20636). Podobne diskriminatorne odgovore ali navodila uradnikom sem našel tudi v nekaterih drugih dovolilnicah in normativnih spisih (AS 68: šk. 1933, PE 18035; AS 68: šk. 1938, PE 20636; AS 68: šk. 1939, PE 13625; AS 68: šk. 1939, PE 34047; AS 68: šk. 1939, PE 27266).

Romski in sintski glasbeniki in glasbenice so bili tako na eni strani razen redkih izjem (glej zgoraj) večinoma izključeni od igranja v večjih mestih (ter letoviščih in zdraviliščih), na drugi strani pa so bili omejeni tudi pri njihovem glasbenem udejstvovanju na podeželju (manjši zaslužki, pogostoma v nedenarni obliki, tudi »nerazumevanje« njihove glasbe). Ne glede na te omejenosti pa so predstavljali glasbeni in družbeni most med obema svetovoma, ker so bili na eni strani zaradi diskriminatornih politik oblasti primorani igrati na podeželju, na drugi strani pa so se po svojih glasbenih in ekonomskih težnjah vedno nagibali k igranju v večjih ali manjših mestih. V nekaterih virih je tako opazno tudi, da so romski in sintski glasbeniki in glasbenice v Sloveniji navadno obvladali širok glasbeni repertoar iz obeh družbenih okolij, od kolednic in večglasnih slovenskih ljudskih pesmi, zibnšrita in špicpolke ter avstrijskih, francoskih, madžarskih in hrvaških melodij do semenjske in salonske glasbe (Verbuč 2026b, 2026c, 2026d).

Slovenski romski in sintski glasbeniki in glasbenice pa pri svojem glasbenem udejanjanju niso prečili in povezovali samo meščanskega in vaškega okolja, ampak tudi različne slovenske regije. Tako na dovolilnicah pogostoma najdemo indice, da so Romi in Sinti iz drugih regij (Dolenjske, Gorenjske, tudi Prekmurja) pogostoma prihajali igrat v severno Slovenijo (Štajersko, Koroško) in obratno.[11]

Tako so, na primer, mnogi člani širše družine Rajhard (tudi Reihart), sodeč po žigih na njihovih dovolilnicah, pogosto igrali izven Gorenjske (in osrednje Slovenije), bodisi v severni Sloveniji ali na Dolenjskem (in v Posavju). Poleg Milana in Cecilije Rajhard iz Krope (para, predstavljenega v uvodu) sta občasno zahajala v druge regije še Albin Rajhard in njegova žena Verica Rajhard iz Koroške Bele, ki sta igrala na »godbo na lok« in citre (en žig za Laško), ter Ludvik Rajhard in njegova žena Marija Rajhard iz Stražišča pri Kranju, ki sta igrala na bugarico in bisernico (žigi iz Dolenjske in Posavja). Pri vseh treh omenjenih primerih pa imam sicer na voljo zelo omejene podatke (pri prvih dveh parih je razpoložljiva zgolj ena dovolilnica na par, pri Ludviku in Mariji Rajhard pa dve).

Zanimiv vzorec pa se pojavi pri nekaterih drugih Rajhardih z Gorenjske, pri katerih sem v arhivu našel po več kot eno dovolilnico na osebo (za več let). Pri njih je tako opaziti, da so zelo verjetno sledili vzorcu letnega menjavanja obiskov regij zunaj domače (na primer, poleg vsakoletnega igranja po Gorenjski in osrednji Sloveniji potujejo eno leto še na Dolenjsko oz. v Posavje, drugo leto pa na Štajersko oz. Koroško). Pri Rudolfu Rajhardu iz Krope, ki je naokoli potoval in igral skupaj z ženo Justino in tremi otroki, ki so vsi skupaj imeli dovolilnico za godbo na lok in vrtiljak, je opaziti, da so poleg gorenjskih in osrednjeslovenskih krajev v letih 1930 in 1931 obiskali še kraje na Štajerskem in Koroškem (Gornji Grad, Celje in Slovenj

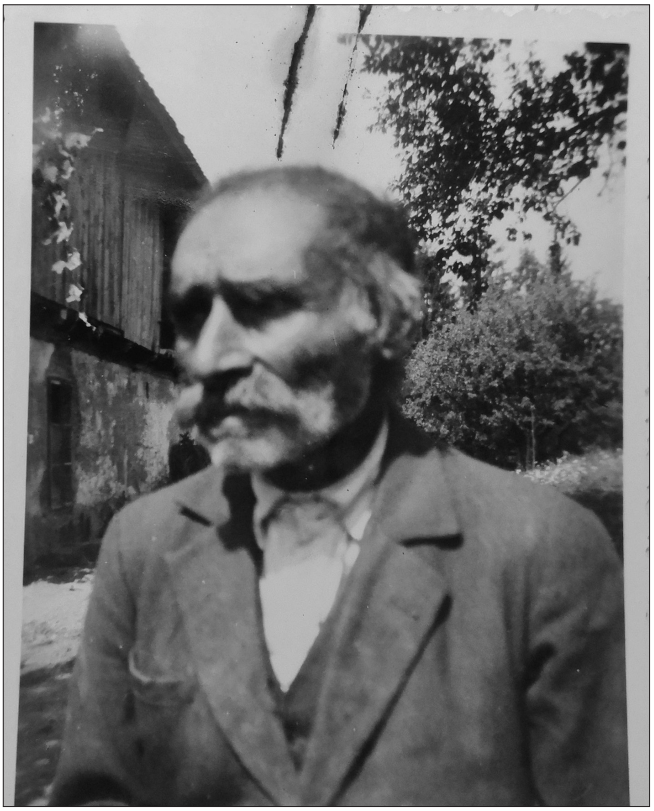
10 Na svoji prošnji za dovolilnico Ivan Pestner omeni, da je do sedaj igral tudi že v mestih Dunaj, Gradec, Linz in Inomost (Innsbruck) ter v naslednjih letoviščih: Semering, Baden pri Dunaju, Gradež (Grado) pri Trstu (AS 68: šk. 1940, PE 28626).

11 Stiki s Primorsko niso opazni na nobeni od dovolilnic, razen v enem primeru (glej spodaj).

Gradec), v letih 1926, 1928 in 1929 pa zunaj Gorenjske samo kraje na Dolenjskem in v Posavju (Kočevje, Novo Mesto, Krško, Brežice) (AS 68: šk. 1932, PE 8633). Podoben vzorec se pojavi tudi pri dovolilnicah Vilibalda Rajharda iz Kranjske Gore ter Ivana Rajharda iz Brezja (Slika 3; AS 68: šk. 1932, PE 10543; AS 68: šk. 1939, PE 13625).

Po drugi strani pa je večina romskih in sintskih glasbenikov in glasbenic iz severne Slovenije (Koroška, Štajerska) običajno igralo tudi v drugih regijah izven domače (Posavje, Dolenjska, osrednja Slovenija), vendar praviloma ne tudi na Gorenjskem in v Prekmurju. Nekateri od njih so se gibali bolj v domači regiji in občasno zašli še do kamniške občine v osrednji Sloveniji (Pavel Eremita, Alojzija Gartner in Anton Vovk, Matija Gartner in Terezija Rosenfeld, Josip Müller, Walter Roj). Zgolj izjemoma pa se pojavijo na njihovih dovolilnicah tudi žigi iz Gorenjske: Franc Gartner (potuje povsod razen po Prekmurju in ima tudi en žig za Radovljico; Slika 4), Josip Eremita (povsod razen po Prekmurju ter en žig za Kranj, sicer pa je njegova žena Helena iz družine Reichard), Maksimiljan Rak (povsod razen po Prekmurju ter en žig za Škofjo Loko, njegova žena je Ida iz družine Reichard).

Romski in sintski glasbeniki in glasbenice iz severne Slovenije so torej pogostoma igrali tudi v osrednji Sloveniji, na Dolenjskem in v Posavju, vendar po dovolilnicah sodeč običajno niso zahajali na Gorenjsko in v Prekmurje, pri

Slika 4: Franc Gartner iz Šentjanža nad Vinsko Goro (AS 68: šk. 1939, PE. 23697).

Slika 3: Ivan Rajhard iz Brezja (AS 68: šk. 1939, PE. 13625).

Slika 5: Marija Pestnar iz Murske Sobote (AS 68: šk. 1941, PE. 1352).

Slika 6: Ivan Baranja iz Murske Sobote (AS 68: šk. 1939, PE. 12114).

čemer so izjemo poleg zgoraj omenjenih oseb predstavljali še glasbeniki in glasbenice iz družin Pestner in Roj. Ti so igrali povsod, pogosto tudi na Gorenjskem, pri čemer pa je imel Josip Roj na eni od svojih dovolilnic še en žig za Mursko Soboto (kot edini med vsemi dovolilnicami iz severne Slovenije ali Gorenjske), Henrik Roj pa je pred prvo svetovno igral tudi na Primorskem. Z Mursko Soboto je bila povezana tudi družina Pestner, saj se je Marija Pestnar ali Pestner (Slika 5), ki je bila tudi lastnica vrtiljaka, sodeč po njeni dovolilnici preselila v Mursko Soboto, kjer je živela skupaj z Romom Ivanom Cenerjem. Obratno pa so imeli glasbeniki iz družin Horvat in Baranja iz Murske Sobote tudi dovolilnice za igranje v mariborski oblasti (Slika 6). Pri nekaterih Pestnerjih in Rojih (predvsem pri Albertu, Janezu in Karolu Pestnerju ter Josipu in Henriku Roju) pa je podobno kot pri Rajhardih opaziti tudi vzorec letnega menjavanja regij zunaj domačega območja.

Pri vsem njihovem prečkanju regij pa so se med Romi in Sinti z različnih območij Slovenije občasno ustvarjale tudi dolgoročne medregijske družinske zveze, ki se odražajo tudi na nekaterih dovolilnicah. Poleg že zgoraj omenjenih družinskih parov (Josip Eremita in Helena Reichard ter Maksimiljan in Ida Rak, roj. Rajhard) so imeli skupne dovolilnice še naslednji pari iz različnih regij: Anton Huber iz Petrovč v Spodnji Savinjski dolini in Silvija Rajhard (verjetno iz Gorenjske) ter Julijana Müller iz Črne na Koroškem in Adelhard Rajhard iz Krope na Gorenjskem (AS 68: šk. 1932, PE 2325; AS 68: šk. 1940, PE 28450). Na dovolilnicah se skupaj pojavi še več podobnih parov ali skupin, čeprav ni vedno jasno, za kakšne vrste razmerja gre (družinska, romantična ali zgolj glasbena): sestre Breščak iz Jarš pri Kamniku potujejo in igrajo skupaj s Filipom Gartnerjem iz Šentjanža nad Vinsko Goro, Vinko Rosenfeld iz Bizeljskega skupaj s Karlo Reichard (verjetno iz Gorenjske) ter Verico in Matildo Gartner (verjetno iz Šentjanža nad Vinsko Goro), Matija Gartner iz Šentjanža nad Vinsko Goro s Terezijo Rosenfeld iz Brežic, Julijana Roj iz Črne na Koroškem s Franjom Rosenfeldom iz Kostanjice na Dolenjskem, Leopold Brajdič iz Novega Mesta s Fani Gartner iz Šentjanža nad Vinsko Goro ter Gregor Hudorovec iz Dobrniča na Dolenjskem z Dragico Gartner (verjetno tudi iz Šentjanža nad Vinsko Goro) (AS 68: šk. 1930, PE 2633; AS 68: šk. 1931, PE 20517; AS 68: šk. 1931, PE 24310; AS 68: šk. 1932, PE 4289; AS 68: šk. 1934, PE 21351; AS 68: šk. 1935, PE 15067).

Glede prostorskih vidikov, ki jih analiziram na podlagi dovolilnic iz ARS, je mogoče zaključiti naslednje: prvič, ob nekaterih izjemah iz družin Pestner in Roj je bil Romom in Sintom iz severne Slovenije (in širše) zaradi družbene in prostorske diskriminacije oblasti otežen pristop do večjih mest ter zdravilišč in letovišč, čemur so se mnogi romski glasbeniki in glasbenice v svojih prošnjah za dovolilnice tudi diplomatsko upirali; drugič, s svojimi glasbenimi in drugimi dejavnostmi so Romi in Sinti glasbeno in družbeno povezovali slovenska območja podeželja in mest; tretjič, na podoben način so prečili tudi različne slovenske regije, pri čemer pa je opaznih še nekaj dodatnih prostorskih vzorcev: letno menjavanje regij zunaj domače ter obstoj na eni strani bolj mešanih in »vmesnih« področij, kot sta osrednja in severna Slovenija (do določene mere tudi Dolenjska in Posavje), in na drugi bolj ekskluzivnih področij, kot sta Gorenjska in Prekmurje, kjer so običajno poleg domačih nastopale in delovale zgolj izbrane romske/sintske skupine iz drugih regij (pogostoma družinsko povezane z domačimi).

Policijski zapisniki in poročila v Arhivu Republike Slovenije

Čeprav se v tej študiji skušam ozreti onkraj binarnih nasprotij, ki vključujejo negativna razmerja med romskim/sintskim in neromskim/nesintskim prebivalstvom, je vseeno pričakovati, da bo raziskovanje policijske dokumentacije prineslo na eni strani predvsem negativno naravnane zaključke o kriminaliteti romskih in sintskih posameznikov in posameznic ter na drugi sledi rasnih predsodkov v policijskih obravnavah slednjih (AS 68: šk. 1935, PE 20604; AS 68: šk. 1939, PE 25034; Studen 2015). Vendar pa je v policijskih zapisnikih in poročilih iz ARS najti tudi drugačne vrste podatkov, med drugim nekatere podrobnosti o družbenem in glasbenem življenju Romov/Sintov iz severne Slovenije (in širše), ob tem pa tudi diapazon

družbenih odnosov med romskim/sintskim in neromskim/nesintskim prebivalstvom, ki presega antagonistično komunikacijo med obema skupinama (prim. Tauber 2019).
Tako lahko v policijski dokumentaciji med drugim najdemo več opisov praks obiskovanja in prenočevanja Romov/Sintov v kmečkih hišah neromskega/nesintskega prebivalstva na slovenskem podeželju (AS 68: šk. 1932, PE 7258; AS 68: šk. 1930, PE 2633; AS 68: šk. 1935, PE 15067; AS 68: šk. 1940, PE 8060). Na primer, po pričevanju mnogih neromskih/nesintskih posameznikov iz Zgornje Savinjske doline so bili potujoči Romi/Sinti pogostoma zaželeni in dobro sprejeti pri kmetih na podeželju in v gorah omenjene doline, čeravno so lahko tovrstna razmerja vsebovala tudi določeno mero ambivalentnosti in rasnih predsodkov (Verbuč 2026b). Po drugi strani pa obstajajo tudi zgodovinski dokazi, da so začele v drugi polovici 19. stoletja državne oblasti tovrstno solidarno podporo slovenskega kmečkega prebivalstva potujočim Romom in Sintom tudi zakonsko preprečevati (Zalar 2024: 39–56).
Ob tem je zanimivo tudi dejstvo, da nekateri zgodovinarji – kljub temu, da se v virih, ki jih obravnavajo, pojavljajo tudi primeri pozitivnih odnosov med romskim/sintskim in neromskim/nesintskim prebivalstvom – slednje bodisi spregledajo ali pa jih načrtno izpustijo iz svojih obravnav. Tako na primer Andrej Studen (2015) na 238 straneh svoje knjige *Neprilagojeni in nevarni: podoba in status Ciganov v preteklosti* nameni zgolj en odstavek relativno pozitivnemu primeru razmerja med romskim in neromskim prebivalstvom. Ob tem napiše, da se je »ciganska mladina« v Prekmurju v obdobju po drugi svetovni vojni začela »približ[evati] naši mladini in [je] rada vstopa[la] v športna društva«, čeprav pri tem avtor hkrati poroča, da so se »eni in drugi« pri tem še vedno »ograj[jevali]« drug od drugega (Studen 2015: 185).[12] Pri pregledu istih povojnih policijskih dokumentov pa sem na isti strani policijskega poročila, ki ga omenja Studen zgoraj, naletel tudi na naslednji dve trditvi:

> Iz Murske Sobote poročajo, da hodijo mladi cigani na sezonsko delo skupaj z domačimi fanti in da se od njih nič ne razlikujejo in dobro razumejo […].
>
> Domače prebivalstvo ciganom še vedno ne zaupa in se proti njim izolira, enako kakor se oni proti njemu. To se opaža manj na zapadnem delu Slovenije, bolj pa na vzhodnem delu, razen hribovitih predelov Prekmurja, kjer je razmerje med cigani in ostalimi prebivalci očividno prav dobro. (AS 1931: šk. 1489, PE 264)

V arhivskih virih s policijsko dokumentacijo lahko tako občasno najdemo dodatno potrditev dejstva, ki sem ga omenjal že zgoraj, namreč, da so na slovenskem podeželju (in tudi v mestih) razmerja med Romi in Neromi (ali Sinti in Nesinti) pogostoma presegala negativne odnose ali ločene družbene svetove in tako niso zaobjemala zgolj primerov glasbene interakcije, ampak tudi z njimi povezane prakse solidarnih in vzajemnih družbenih vezi med Romi/Sinti in Neromi/Nesinti (prim. Verbuč 2026b). S tovrstnim branjem »nasproti« arhivskim virom in z njimi povezanim znanstvenim objavam tako najdemo tudi potlačene informacije, ki ponujajo kompleksnejše razumevanje razmerij med obema omenjenima skupinama onkraj ustaljenih binarnih pogledov.
Sicer pa za konec navajam še en primer policijskega zapisnika, s pomočjo katerega je mogoče rekonstruirati dobršen del vsakdanjega glasbenega in družbenega življenja Romov in Sintov, nekaterih iz severne Slovenije, v prvi polovici 20. stoletja. Gre za policijski zapisnik o umoru Karla Rajharda, ki ga je leta 1936 na Kodeljevem v Ljubljani zagrešil Slavko Gartner. Zločina je bil najprej osumljen Josip Pestner, vendar je bil kasneje oproščen. O zadevi so poročali tudi mnogi slovenski časniki (B. n. a. 1936a: 5, 1936b: 5, 1936c: 4–5, 1936d: 8, 1936e: 15).
Po zapisniku sodeč je bil Karel Rajhard (verjetno Sint, pristojen v Slovenji Plajberk na Koroškem) ob svoji smrti star 32 let, Slavko Gartner (Rom ali Sint, pristojen v Šentjanž nad Vinsko Goro) je bil ob dogodku star 18 let, Josip Pestner (Sint, pristojen v Marija Gradec pri Laškem) pa 17 let. Širši kontekst dogodka je v policijskem zapisniku opisan takole:

> [Karel Rajhard je] živel skupaj z neko »Pepco« (tj. Car Pepco), ki mu je v poletju 1936 pobegnila. V mesecu avgustu 1936 je [Slavko] Gartner naletel na [Karla Rajharda] v Velenju. [Rajhard] mu je tožil, da mu je njegova priležnica »Pepca« pobegnila baje v Ljubljano in prosil Gartnerja, naj ga spremlja proti Ljubljani, da jo najde. Koncem avgusta 1936 sta se napotila proti Ljubljani. Oba sta imela s seboj legitimacije, in sicer na ime Ferdo in Filip Gartner. [Rajhard] je imel s seboj citre, na katere je igral. Gartner pa je pel. S tem sta se namreč preživljala med potjo. Na poti iz Velenja v Ljubljano sta pasirala tudi mesto Kamnik, kjer sta bila kontrolirana po tamošnji žandarmeriji. Po prihodu v Ljubljano dne 4. Septembra 1936 sta zvedela, da se nahaja več ciganskih družin na Kodeljevem, nakar sta odšla proti Štepanji vasi. Tam sta pred gostilno Bricelj naletela na cigana Pestner Jožefa, s katerim sta potem popivala pozno v noč v navedeni gostilni. Vino je naročeval [Rajhard], kateri je potem zastavil svoje citre, ker ni imel denarja, da bi plačal zapitek. Ko so okrog 22. ure zapustili gostilno Bricelj, je Pestner Jožef odšel v bližnje cigansko taborišče na Kodeljevem, Gartner in [Rajhard] pa sta odšla po potu, ki vodi proti reki Ljubljanici. (AS 68: šk. 1938, PE 20636)

V zapisniku sledi opis prepira med Karlom in Slavkom (zaradi Pepce), po katerem je Slavko Gartner (»v silobranu«) umoril Karla Rajharda. Gartner je potem zbežal na Dolenjsko in nato v Avstrijo (kasneje so ga prijeli). V zapisniku so navedeni še naslednji podatki:

12 Tukaj avtor na žalost vseeno ohranja binarno konstrukcijo »naših« in »vaših«.

Gostilna Bricelj se je nahajala ob Gruberjevem kanalu, nedaleč stran od mosta, ki veže Štepanjo vas in Kodeljevo. Po navedbi natakarice Frančiške Jerič so Karel Rajhard, Slavko Gartner in Josip Pestner tisto noč v gostilni Bricelj govorili slovensko, nemško »in svojo cigansko govorico« (AS 68: šk. 1938, PE 20636).

Ob omenjenem mostu so v vozovih taborile »ciganske družine« Pestner, Brandt, Gartner in Seger (tj. zgoraj omenjeni Leopold Seger). Po policijskem zapisniku sodeč so bili ob preiskavi v taborišču prisotni tudi predstavniki romskih ali sintskih družin Breščak, Held in Rajhard. Josip Pestner je v taborišču »ložiral« v vozu Aleksandra Brandta, ki je tam sicer živel »v konkubinatu« s Pestnerjevo sestro Terezijo Pestner (AS 68: šk. 1938, PE 20636).

Eden od prebivalcev Štepanje vasi na Kodeljevem, Peter Žvagen, je povedal, da je »po večini« poznal »cigane« v taborišču ter da je na omenjeno noč slišal kričanje v »ciganskem« in nemškem jeziku. K njegovemu opisu je dodano: »Okrog 1 ure [zjutraj] je Žvagen slišal da igra v ciganskem taborišču nekdo na tamburico in prepeva hrvatske pesmi« (AS 68: šk. 1938, PE 20636).

Kot je mogoče ugotoviti iz zgornjega opisa, je v pričujočem policijskem zapisniku najti precej informacij, povezanih z vsebino tega članka. Tako v njem opazimo relativno veliko podatkov o glasbi in glasbenih dejavnostih obravnavanih Romov in Sintov, sledimo pa lahko tudi medregijskim družbenim povezavam med mnogimi romskimi in sintskimi družinami iz Gorenjske in severne Slovenije. Pri tem se vzpostavi tudi pomen Ljubljane (in Kodeljevega) kot nekakšnega medregijskega stičišča srečevanj različnih romskih in sintskih družin. Očitno pa je tudi, da so v tistem obdobju omenjene družine redno taborile na Kodeljevem, saj so jih nekateri sosedje tudi »po večini« poznali. Nenazadnje se v zapisniku pojavi še kopica drugih zanimivih informacij: okoliščine dogodka, biografski podatki, ekonomske razmere, glasbeni repertoar, znanje jezikov in podobno.

Velike večine tukaj navedenih informacij sicer ni bilo mogoče najti tudi v zgoraj omenjenih objavljenih časopisnih člankih, ki so poročali o dogodku, je pa v nekaterih od njih mogoče zaslediti še nekaj dodatnih zanimivih informacij, med drugim tudi izjavo enega od prebivalcev romskega/sintskega tabora na Kodeljevem:

> Tale umor nam je vsem skupaj prinesel takšno sramoto, da ni mogoče več izhajati v Ljubljani. Saj se človek ne upa več z brusom na ulico – vsi gledajo za menoj, kakor da sem jaz morilec (Herman Brandt, sin Aleksandra Brandta, v B. n. a. 1936c: 5).

Sklep

Na podlagi v tem članku obravnavanih arhivskih virov je mogoče priti do mnogih pomembnih zaključkov glede romske in sintske glasbe in kulture v severni Sloveniji in širše. Predvsem se v omenjenih virih pokaže precej večja zgodovinska vloga romske in sintske skupnosti v severni Sloveniji (in širše), kot je sicer znano iz znanstvenih in drugih virov, podobno pa tudi večja vloga žensk pri romski in sintski glasbeni ustvarjalnosti na Slovenskem. Nadalje, navkljub družbeni, državni in prostorski diskriminaciji ter družbeno in zgodovinsko vzpostavljenim in omejujočim binarnim predstavam dotični viri pričajo o manjši zamejenosti ter o večji zgodovinski, družbeni in geografski povezanosti med slovenskimi romskimi/sintskimi in neromskimi/nesintskimi skupnostmi (na primer v smislu glasbenih in družbenih interakcij med Romi in Neromi, povezanosti mesta in podeželja, povezanosti Romov in Sintov med regijami). Hkrati je opazna tudi precejšnja vloga družine pri glasbenem udejstvovanju Romov in Sintov (bodisi pri oblikovanju glasbenih zasedb ali pri medregijskih povezavah med Romi in Sinti ter posledičnem romskem/sintskem medregijskem glasbenem udejstvovanju). Opazni so tudi nekateri drugi vzorci (na primer občasna ekskluzivnost določenih romskih/sintskih skupnosti ter hkratna raznolikost njihovih glasbenih in ekonomskih dejavnosti).

Pri vsem tem pa so pomembne tudi nekatere metodološke ugotovitve. Prvič, kljub temu, da gre pri pričujočem arhivskem raziskovanju za precej skope vire (na videz suhoparni birokratski dokumenti iz ARS ali skoraj neznatni fragmenti zapiskov iz arhiva GNI), ti v nasprotju z morebitnimi pričakovanji ne prinašajo le koristnega uvida v nekatere zgodovinske in biografske nadrobnosti, temveč tudi razkrivajo mnogotere pomembne zgodovinske in družbeno-kulturne kompleksnosti romske in sintske glasbe in kulture v severni Sloveniji. Drugič, pri tem se izkaže koristna tudi metoda Ann Laure Stoler, ki omogoča branje v »nasprotni« smeri arhivskih namenov. V primeru GNI, ki je svojo pozornost v preteklosti večinoma namenjal zgolj slovenski etnični skupnosti (Komavec 2001: 103), so v njihovih zapiskih in arhivih hkrati (v nasprotni smeri) zabeleženi tudi drobci o romski glasbi ter o glasbenih in družbenih interakcijah med Romi in Neromi. Ali v primeru dokumentov iz ARS, kjer se ob izvornem namenu popisovanja, nadziranja in preganjanja Romov in Sintov v tovrstni birokratski dokumentaciji najdejo tudi številni drugi ključni podatki o romski in sintski glasbi in kulturi. V obeh primerih gre tako za razkrivanje »obstranskih« ali potlačenih arhivskih podatkov, ki ob natančnem in vztrajnem delu raziskovalcev ter ob branju v nasprotni smeri od arhivskih virov postanejo vidni in »primarni« ter nam s tem omogočijo vpogled onkraj binarnih predstav v bolj pretanjeno razumevanje določenih kompleksnosti družbene in glasbene dejavnosti Romov in Sintov v severni Sloveniji in širše. Tretjič, metoda Ann Laure Stoler nam nenazadnje omogoča tudi branje »vzdolž« arhivskih hotenj ter s tem tudi kritično obravnavo znanstvenih institucij in njihovega razmerja do Romov ali Sintov, ki se izraža na eni strani v znanstveno-publicističnem molku, na drugi pa v esencializmu (tj. nadaljevanju binarnih pojmovanj).

Zahvala

Za dragoceno pomoč pri raziskovalnem delu se zahvaljujem Viti Zalar ter sodelavcem GNI in ARS. Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta Romski glasbeniki na Slovenskem: družbeni položaj, kulturne prakse, interakcije (ARIS: J6-50204).

Literatura in viri

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Horvat, Ivan, šk. 1923, PE 14862.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Pestner, Karol: Dovolilnica, šk. 1923, PE 25930.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Brajdič, Leopold: Dovolilnica, šk. 1930, PE 2633.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Restavracija Zvezda v Ljubljani, šk. 1930, PE 17969.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Rosenfeld Vinko, šk. 1931, PE 20517.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Gartner, Matija, šk. 1931, PE 24310.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Müller, Julijana, šk. 1932, PE 2325.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Gartner, Filip, šk. 1932, PE 4289.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek , 13–17, Rajhard, Milan in Cecilija Rajhard, šk. 1932, PE 7258.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Rudolf Rajhard, šk. 1932, PE 8633.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Vilibald Rajhard, šk. 1932, PE 10543.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Pestner, Anton, šk. 1933, PE 18035.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Hudorovec, Gregor, šk. 1934, PE 21351.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Gartner, Slavko: Ferdinand cigan zvan ‚Slavko‘, šk. 1938, PE 20636.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, August Müller iz Črne, šk. 1938, PE 27280.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Seger Leopold: V Gartner, Slavko, šk. 1938, Ferdinand cigan zvan ‚Slavko‘, šk. 1938, PE 20636.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Baranja, Ivan: Ivan in tovariši, šk. 1939, PE 12114.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Gartner, Franc, šk. 1939, PE 23697.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Kraljevska banska uprava Dravske banovine: Preprečevanje beračenja v turističnih krajih, šk. 1939, PE 27266.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Rajhard Ivan iz Brezja, šk. 1939, PE 13625.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Rajhard Josip iz Mošenj, šk. 1939, PE 34047.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Pestner, Franjo: Dovolilnica za vrtiljak in strelišče, šk. 1940, PE 8060.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Anton Huber, šk. 1940, PE 28450.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Pestner, Ivan, šk. 1940, PE 28626.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Müller, Luka, šk. 1941, PE 12731.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Pestnar, Marija, šk. 1941, PE 1352.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–17, Roj, Josip: Dovolilnica za vrtiljak in športno strelišče, šk. 1941, PE 851.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–41, Roj Julijana iz Črne, šk. 1935, PE 15067.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–41, Uprava policije v Ljubljani: Ciganska tolpa Nikolič, šk. 1935, PE 20604.

AS 68 – Arhiv Republike Slovenije, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 13–41, Kraljevska banska uprava Dravske banovine: Orožniku v Horjulu, pretepanje ciganov, šk. 1939, PE 25034.

AS 1931 – Arhiv Republike Slovenije, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije: Cigani v LR Sloveniji, šk. 1489, PE 264.

BILLE, Mikkel, Frida Hastrup in Tim Flohr Sørensen (ur.): *An Anthropology of Absence: Materializations of Transcendence and Loss*. New York idr.: Springer Science & Business Media, 2010. DOI: 10.1007/978-1-4419-5529-6

B. N. A.: Dostojanstvo strun. *Mariborski večernik »Jutra«* 10/32, 8. februar 1929a, 2.

B. N. A.: Nenavaden pogreb. *Jutro*, 6. februar 1929b, 4.

B. N. A.: Pogreb ciganke. *Kmetski list*, 13. februar 1929c, 5.

B. N. A.: Pogreb ciganke. *Slovenski gospodar*, 13. februar 1929d, 5.

B. N. A.: Zanimiv pogreb. *Slovenec*, 8. februar 1929e, 5.

B. N. A.: Še več ciganov prijetih zaradi umora na Kodeljevem. *Slovenec*, 8. september 1936a, 5.

B. N. A.: Uganka ciganskega umora. *Jutro*, 8. september 1936b, 5.

B. N. A.: Uganka umora s Kodeljevega. *Jutro*, 10. september 1936c, 4–5.

B. N. A.: Zagoneten umor med cigani. *Domovina*, 10. september 1936d, 8.

B. N. A.: Zagoneten umor med cigani. *Jutro*, 6. september 1936e, 15.

DIRICCHARDI-MUZGA, Rinaldo: *Kraintike Sinti estraiharia*. Ljubljana: Zveza romskih skupnosti Umbrella – Dežnik, Anglunipe – RIC, 2011.

FAJFAR, Simona: Romi živijo dvajset let manj kot ostali Slovenci: Zdravje je povezano s socialno-ekonomskimi dejavniki. Delo, 12. junij 2020; https://www.delo.si/novice/slovenija/romi-zivijo-dvajset-let-manj-kot-ostali-slovenci, 22. 5. 2026.

GNI ZK 2 1972 – Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, terenski zvezek Zmage Kumer, zv. 2, 1972, 50.

GNI ZK 4 1976 – Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, terenski zvezek Zmage Kumer, zv. 4, 1976, 39–40.

GNI TZ 5 1958 – Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, terenski zvezki, zv. 5, 1958, 22.

GNI TZ 6 1958 – Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, terenski zvezki, zv. 6, 1958, 3, 17.

HALWACHS, Dieter W.: Roma and Romani in Austria. *Romani Studies* 15/2, 2005, 145–173. DOI: 10.3828/rs.2005.7

HORVAT–MUC, Jožek: *Romski muzikanti v Prekmurju*. Murska Sobota: Inštitut za romološke študije, izobraževanje in kulturo, 2024.

JANKO SPREIZER, Alenka: *Vedel sem, da sem Cigan – rodil sem se kot Rom: Znanstveni rasizem v raziskovanju Romov*. Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis – Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 2002.

JANKO SPREIZER, Alenka: Avtohtoni in neavtohtoni Romi v Sloveniji: Socialna konstrukcija teritorialnega razmejevanja identitet. *Razprave in gradivo* 45, 2004, 194–218.

JEZERNIK, Božidar: Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi. V: Božidar Jezernik (ur.), *Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi: Narativne podobe Ciganov/Romov*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2006, 7–32.

JEZERNIK, Božidar: *Nacionalizacija preteklosti*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2013.

KLOBČAR, Marija: *Poslušajte štimo mojo: Potujoči pevci na Slovenskem.* Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2022. DOI: 10.3986/9789610502685.

KOMAVEC, Maša: Researching Folk Music of Slovene Minorities Outside of Slovenia. V: Svanibor Pettan, Adelaida Reyes in Maša Komavec (ur.), *Glasba in manjšine: Zbornik referatov 1. mednarodnega posvetovanja študijske skupine Mednarodnega sveta za tradicijsko glasbo (ICTM) Glasba in manjšine, Ljubljana, Slovenija, 25.–30. junij 2000*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001, 103–110. DOI: 10.3986/9616358472

KOZOROG, Miha: Proti 'urbanosti': ohlapno strukturirane misli o ohlapno definirani temi. V: Jaka Repič in Jože Hudales (ur.), *Antropološki vidiki načinov življenja v mestih*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2012, 59–73.

KUMER, Zmaga: *Slovenska ljudska glasbila in godci*. Ljubljana: Slovenska matica, 1983.

KUMER, Zmaga: *Vloga, zgradba, slog slovenske ljudske pesmi*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1996. DOI: 10.3986/9616182110

KURET, Niko: *Praznično leto Slovencev: Starosvetne šege in navade od pomladi do zime*. Ljubljana: Družina, 1989.

LAH, Ivan: Zvezda. *Kronika slovenskih mest* 2, 1935, 52–56.

MATACHE, Margareta: Word, Image and Thought: Creating the Romani Other. FXH Center for Health & Human Rights at Harvard University, 5. oktober 2016; https://fxb.harvard.edu/2016/10/05/word-image-and-thought-creating-the-romani-other, 22. 5. 2026.

MLAKAR, Anja: *Skrivnostni tujec in demonski sovražnik: Drugi in drugost v slovenski slovstveni folklori*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019.

MURŠIČ, Rajko: The Rock Scene in the Village of Trate and the Ethno-Pop Show ‚Marjanca' in the Town of Maribor: On the Complexity of Musical Identifications. V: Božidar Jezernik (ur.), *Urban Symbolism and Rituals: Proceedings of the International Symposium organized by the IUAES Commission on Urban Anthropology, Ljubljana, June 23–25, 1997*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1999, 221–232.

OCVIRK, Matej: Romski priimki na Slovenskem. *Drevesa: Časopis slovenskega rodoslovnega društva* 20/2, 2013, 29–30.

OMERZEL - TERLEP, Mira: Slovenska ljudska glasbila. *Glasbena Mladina: Revija Glasbene mladine Slovenije* 14/8, 1984, 3–23.

PEČNIK, Barbara: *Samo zaradi lakote in žeje gre Slovenec malokedaj v krčmo: Podoba ljubljanskih gostišč na prelomu 19. v 20. stoletje*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2017.

PIASERE, Leonardo: Roma and Romá in North-East Italy Two Types of Territorial Behaviour in the Same Larger Territory. V: Michael Casimir in Aparnu Rao (ur.): *Mobility and Territoriality: Social and Spatial Boundaries among Foragers, Fishers, Pastoralists and Peripatetics*. London: Routledge, 1999, 279–292.

PISK, Marjeta: Ponovno o oblikovanju in razvoju glasbene folkloristike. *Traditiones* 42/1, 2013, 109–123.

PREMPAIN, Laurence: Travelling Cinema: When Roma Put the World within One's Grasp. V: Eve Rosenhaft in María Sierra

(ur.): *European Roma: Lives beyond Stereotypes*. Liverpool: Liverpool University Press, 2022, 249–268.

REPIČ, Jaka: Medkulturni dialog med Romi in civili kot strategija izključevanja. V: Božidar Jezernik (ur.), *Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi: Narativne podobe Ciganov/Romov*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2006, 197–210.

RS – Republika Slovenija: Deseto poročilo Vlade Republike Slovenije o položaju romske skupnosti v Sloveniji. Gov.si, 7. september 2023; https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/UN/Dokumenti-Romi/Deseto-porocilo/Deseto-porocilo-o-polozaju-romske-skupnosti-v-Sloveniji.docx, 22. 5. 2026.

SILVERMAN, Carol: *Romani Routes: Cultural Politics and Balkan Music in Diaspora*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

SURS – Statistični urad Republike Slovenije: Prebivalci, ki so se po narodni pripadnosti opredelili za Rome, statistične regije, Slovenija, popis 2002. SiStat, 2002; https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/05W2205S.px/table/tableViewLayout2/, 22. 5. 2026.

STOLER, Ann Laura: *Along the Archival Grain: Epistemic Anxieties and Colonial Commonsense*. Princeton in Oxford: Princeton University Press, 2008.

STUDEN, Andrej: *Neprilagojeni in nevarni: Podoba in status Ciganov v preteklosti.* Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015.

ŠTRUKELJ, Pavla: *Tisočletne podobe nemirnih nomadov: Zgodovina in kultura Romov v Sloveniji*. Ljubljana: Družina, 2004.

TAUBER, Elisabeth: Public Policy, Police, Peasants and Sinti in the Crown Land of Tyrol (1904–1910). *La Ricerca Folklorica* 74, 2019, 61–74.

TRAVEN, Janko, Lilijana Nedič in Stanko Šimenc (ur.): *Pregled razvoja kinematografije pri Slovencih (do 1918).* Ljubljana: Slovenski gledališki in filmski muzej, 1992.

VAN DE PORT, Mattijs: *Gypsies, Wars and Other Instances of the Wild*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1998.

VERBUČ, David: Impediment-, Absence-, and Silence-based Methodology and the Study of Romani and Sinti Musicians in North Slovenia. *Traditiones* 54/2, 2025, 29–52. DOI: 10.3986/Traditio2025540202

VERBUČ, David: Autoethnography of a Family's Musical Life as a Micro-location of Slovenian Society. *Ethnomusicology* 70/3, 2026a [v tisku].

VERBUČ, David: Beyond Binary Opposition: Complexities of Social and Music Interaction Between Romani / Sinti and Non-Romani / Non-Sinti People in North Slovenia. Edited volume with proceedings from the 2025 Ljubljana symposium *Romani and Sinti Musicians between the State, Market, and Society*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2026b [v tisku].

VERBUČ, David: Romani and Sinti Musicians Navigating Economic, and Cultural Regimes in North Slovenia Between 1919 and 1941. 2026c.

VERBUČ, David: Glasbene in družbene interakcije med romskim in neromskim prebivalstvom na slovenskem podeželju, navedene v terenskih zvezkih in zapisnikih sodelavcev Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU, Ljubljana. *Romski glasbeniki na Slovenskem: družbeni položaj, kulturne prakse, interakcije*, 24. maj 2026d; http://muzikologijaff.si/rgs/2026/05/24/469, 1. 7. 2026

VERDERBER, Anja: Veselice v Ljubljani. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 64/1, 2024, 57–69.

ZALAR, Vita: *Anti-Roma Racism and Punitive Governance in the Habsburg and Yugoslav Monarchies, 1848–1941*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Podiplomska šola ZRC SAZU, 2024.

Romani and Sinti Musicians in North Slovenia: Reading Along and Against the Archival Sources

In this article, I discuss various complexities related to the historical understanding of Romani and Sinti musicians from north Slovenia, employing an analysis of archival documents from the Institute of Ethnomusicology, Ljubljana (fieldnote records) and the Archive of the Republic of Slovenia, Ljubljana (music performance licences and police reports). Consequently, based on these archival sources, I develop a thesis on the complexities of Romani and Sinti music and culture in northern Slovenia (and beyond), thereby offering some important scholarly findings that extend beyond the binary and other reductive perspectives in researching Romani and Sinti music and culture in Slovenia. In the article I therefore discuss not only the social and musical interactions between Romani and Sinti and non-Romani and non-Sinti populations in north Slovenia, which transcend the strict binary separation and antagonistic communication between these two groups (for example, in the form of reciprocity), but draw attention also to other types of complexities: I study the connection and interdependence of urban and rural areas in relation to Romani and Sinti musical engagements in Slovenia; I question the delineation of Slovenian Romani and Sinti groups into three or four distinct regions (Gorenjska, Dolenjska, Prekmurje, and larger city areas) and consequently reveal historical connections between them; I foreground the historical presence and importance of Romani and Sinti (musical) groups in the "intermediate" area of north Slovenia; I discuss the active role of Romani and Sinti women in shaping Romani/Sinti musical creativity in Slovenia.

The main focus in the article on the challenging of the binary conceptions, and in this way on analysing complexities and contradictions of musical and social relations between the Romani and non-Romani population in Slovenia, is theoretically related to Elizabeth Tauber's claim that "[t]here is a need to distinguish between different scales of analysis, to look […] closely into relationships between peoples on the ground [and] to move beyond established Euro-American dichotomies […] of oppositional relationship between Romani and non-Romani people that are often informed by state classifications" (2019: 71). Furthermore, in this work I also employ Ann Laura Stoler's concept of reading along and against the archival grain (2008: 47–53).